

KISA NOTLAR/SHORT NOTES

Birlikte Güçlüyüz: Türk - Moğol İlişkilerinin 50. Yılı

A. Merthan DÜNDAR*

İçinde bulunduğumuz 2019 yılı, Türk-Moğol İlişkilerinin ellinci yılıdır. Biz yukardaki başlığı belirlerken, aradaki mesafenin uçak ile yaklaşık, 5.000 kilometre, karayolu ile ise yaklaşık 8.500 kilometre olduğunun şüphesiz farkındayız. Amacımız, "arada bu kadar mesafe olmasına" rağmen, iki ülkenin iş birliğini daha da arttırmasının gerekli olduğunu işaret ederek, uluslararası sorunlarda, ticarete, eğitimde ve diğer konularda, ortak tarihimizden gelen ruhla, dayanışma içinde hareket etmesinin önemini vurgulamak içindi.

Bu noktada, Türklerde ve Moğollarda işbirliğinin önemine yapılan vurguyu tespit etmek yerinde olacaktır. Moğolların Gizli Tarihi'ndeki Alankoa Efsanesi'ndeki şu hikaye önemlidir:

Alankoa, beş oğlunu yanına çağırıp onlara bir ziyafet verir. Ziyafet esnasında her birine birer ok verir ve kırmalarını ister. Çocuklar oku kolayca kırarlar. Alankoa bunun üzerine beş tane oku bir demet halinde onlara verir ve kırmalarını ister. Çocukları okları kırmayı denerler fakat başaramazlar. Alankoa, çocuklarına bir arada olduklarında bu beş ok gibi kuvvetli olacaklarını, aksi takdirde tek bir ok gibi kolaylıkla kırılıp gidecekleri nasihatini verir¹.

Benzer bir anlatıyı, Türklerin Oğuz Kağan Destanı'nda da tanıklamak mümkündür:

Oğuz Kağan, çocuklarına verdiği nasihatlerden birinde: *"Benim öğütlerime ve törelere uymayanlar düşman karşısında hezimete uğrarlar"*, dedikten sonra bir ok istedi. Eliyle bunu kırdı. Ardından, *"iki ok verin"* dedi ve bunları da parçaladı. Sonra, çocuklarının üçünden üç ok aldı. Onları da diziyle kırdı. Altı oğlundan da ok istedi, ama bunları

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Asya- Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (APAM).
Bu makale 6 Kasım 2019 tarihinde Moğolistan'ın başkenti Ulan Bator'da düzenlenen, *Mongolian-Turkish Cooperation: Past, Present and Future* konulu panelde sunulan bildirinin makale olarak düzenlenmiş hali olup İngilizcesi Moğolistan'da yayımlanacaktır.

Gönderim: 05 Aralık 2019, Kabul tarihi: 29 Aralık 2019

¹ Özgür Türker, https://www.academia.edu/17542930/Alankoa_Efsanesi_ve_Mo%C4%9Follarda_Aristokrasinin_Do%C4%9Fu%C5%9Fu-By_%C3%96zg%C3%BCr_T%C3%BCrker (Erişim Tarihi 20. 10. 2019)

parçalayamadı. Peşinden çocukları ve torunlarından yirmi dört ok istedi, bir iple onları bağladı ve “ne kadar güçlü olursanız olun, kıramazsınız. İşte sizde bunlar gibi birlikte hareket edin” dedi².

Bilge Tonyukuk da, adını taşıyan yazıtında (1.taş, 2. yüz. (Güney yüzü), 6. ve 7. satırlar) aynı örneği başka sözlerle şöyle hatırlatıyor:

Yufka iken delmek kolay imiş, ince iken koparmak kolay.

Yufka kalın olsa delmek zor imiş, ince yoğun olsa koparmak zor³.

Ortak atalarımızın, birlikte olmanın, birlikte hareket etmenin önemini nasıl vurguladıklarını hatırladıktan sonra, çok eski çağlara gitmeden, Türk-Moğol diplomatik ilişkilerinin başlangıç ve gelişim sürecinden bahsedecek, ardından bazı işbirliği fırsatları üzerine görüş ve tekliflerimizi sunacağız.

Türkiye Cumhuriyeti-Moğolistan İlişkilerine Genel Bakış:

Moğolistan Halk Cumhuriyeti ile Büyükelçilik seviyesinde diplomatik ilişkiler kurulması kararı; Dışişleri Bakanlığının 26/04/1969 tarih ve DOĞU-535-682-001-283 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 18/05/1969 tarihinde kararlaştırılmış ve 13/06/1969 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 4 Dönemin şartları gereğince, karşılıklı büyükelçilik açılması biraz gecikmiş Ulaan Bataar'da Türk Büyükelçiliği 1996'da ve Ankara'da Moğol Büyükelçiliği 1997'de açılmıştır. Fakat, iki ülke arasındaki anlaşmaların tarihi, temsilciliklerin açılmasında önceye uzanmaktadır.

Resmi Gazete'de Moğolistan başlığı altında 67 kayıt çıkmakta olup, bunlar Moğolistan ile Türkiye arasında imzalanan anlaşmaların onaylandığını bildiren metinlerdir. Buradan anlaşıldığı kadarıyla, karşılıklı olarak imzalanan ilk antlaşma 1992 yılına ait olup en yeni ve son antlaşma, 10.05.2019 tarihinde onaylanan, "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Moğolistan Hükümeti Arasındaki Askerî Eğitim İş Birliği Anlaşması"dır.

² <http://www.ttk.gov.tr/Dergiler/Belleten/294-Belleten/2-syagmur-gomec.pdf> (Erişim Tarihi 20. 10. 2019)

³ Detay için, Cengiz Alyılmaz, http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/1678810574_9.pdf (Erişim Tarihi 24. 10. 2019)

⁴ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13222.pdf> (Erişim Tarihi 20. 10. 2019)

Moğolistan'da, 1994'den bu yana faaliyet gösteren TİKA'nın Program Koordinasyon Ofisi, 2002 yılında Ulaan Baatar'da faaliyet geçmiş olup, 2002 - 2017 yılları arasında 556 proje⁵, toplam da ise 617 proje tamamlamıştır⁶. Bunlar arasında, 101 adeti "Sosyal Altyapı ve Hizmetler", 213'ü, "Uzman Eğitim Program"larıdır. Diğerleri ise, Hastane, Çocuk Bakımevi, Okul vs. gibi konulardadır. Diğer yandan Türkiye, Moğolistan'ın savunması ile ilgili birçok projeye destek veren en önde gelen ülke konumunda olup, ayrıca Polis kuvvetlerine de hatırı sayılır katkılarda bulunmaktadır. Bu destekler şüphesiz, kardeş Moğol halkı tarafından da takdir edilmektedir.

Taraflar arasında üst düzey ziyaretler de, 1992 yılından bu yana karşılıklı olarak sürmektedir⁷. Cumhurbaşkanı seviyesinde; 1995 yılında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve 2002 yılında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Moğolistan'ı ziyaret etmiş, Moğolistan Cumhurbaşkanı Natsagiin Bagabandi de 2004 yılında Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. En son olarak, Moğolistan Savunma Bakanı Nyamaa Enkhbold, 13-15 Mart 2019 tarihlerinde ülkemizi ziyaret etmiş, TBMM Başkanımız Mustafa Şentop ise 29-31 Temmuz 2019 tarihlerinde Moğolistan'a ziyarette bulunmuştur.

Çok yönlü bir dış politika yürütmekte olan Moğolistan'ın, Türkiye'ye ayrı bir önem verdiğini söylemek mümkündür. Türkiye, 2011 yılında Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Avrupa Birliği, Hindistan ve Kore ile birlikte, "Üçüncü Komşu" olarak ilan edilmiştir⁸. Tabii ki, Türkiye'nin kardeş ülke olarak, bu ülkelerden daha ayrıcalıklı olarak görüldüğüne şüphemiz yoktur. Türkiye'nin şimdiye kadar Moğolistan'a verdiği destek, karşılık beklenerek yapılan yardım değil, kardeşler arasında olduğu şekilde, Türk milletinin Moğol kardeşlerine verdikleri destektir. Bu destek, yerini yavaş yavaş daha büyük kapsamlı iş birliğine bırakacaktır. Bunun nedeni, Moğolistan'ın gösterdiği başarılı ekonomik atılım ve

⁵ <https://www.tika.gov.tr/upload/2018/MO%C4%9EOL%C4%B0STAN%20BRO%C5%9E%C3%9CR/Mogolistan.pdf>

⁶ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tika-mogolistan-ile-turkiyeyi-yakinlastiriyor/1407048> (Erişim Tarihi 20. 10. 2019)

⁷ Daha detaylı bilgi için, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-mogolistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi 20. 10. 2019)

⁸ Mashbat Otgonbayar, "Mongolian Foreign Policy Challenges And Opportunities: Turkey As A Third Neighbor", *Eurasia From The Perspective of Turkey And Mongolia, Proceedings of the International Conference Jointly Organized by the Center for Eurasian Studies (AVİM) and the Embassy of Mongolia in Turkey on 5 December 2018*, AVİM Conference Book No: 23, pp: 21 - 36.

kalkınma hamlesi sonucunda hızlı şekilde gelişmeye devam etmesidir.

Asya Kalkınma Görünümü (ADO) 2019 güncellemesinde, Asya Kalkınma Bankası (ADB), Moğolistan'ın ekonomik büyümesini, 2018'de kaydedilen %7.2'lik büyüme oranından sonra 2019'da %6.7 ve 2020'de %6.1 olarak tahmin etmektedir⁹. Dünya Bankası ise, Moğolistan'ın ekonomisinin 2019'da, %7.2, 2020'de ise, %6.9 oranında büyüyeceğini tahmin ediyor¹⁰. Ayrıca, ülkenin genç ve dinamik nüfus yapısı vardır. Moğolistan'ın nüfusu 2018 tarihi itibarıyla 3,238,479 kişi olup, nüfusun %63.77'si 35 yaşın altındadır. Nüfusun %30.94 yani 1,002,052 kişi 0-14 yaş grubundadır. Bu yapı, şüphesiz Moğolistan için avantajlı bir durumdur¹¹.

İki ülkenin ticari ilişkilerine kısaca bakarsak, 2018 itibarıyla Türkiye'nin Moğolistan'dan ithalatı, seksen kadar farklı mal türünde yaklaşık 4,475,000 Amerikan dolarıdır. Türkiye'nin yıllık olarak yaklaşık 223 milyar dolar ithalat yaptığı düşünülürse bu rakam oldukça düşüktür. Aynı şekilde, Moğolistan'ın Türkiye'den ithalatı ise, yaklaşık üç bin farklı mal türünde, 39,155,000 Amerikan dolarıdır. Türkiye'nin yıllık ihracatının 168 milyon Amerikan doları olduğu göz önüne alınırsa, bu rakam da çok küçüktür.

Ticarette, büyük firmalarımızın katkısı büyük olsa da, küçük tüccarlarında katkısı vardır. Özellikle bavul ticareti şeklinde, Moğolistan ile yaklaşık 8 - 10 milyon dolarlık bir ticaret hacmi mevcuttur¹². Bu tür ticaret, Türkiye'de yaşayan yaklaşık 5,000 Moğol vatandaşı ve Moğolistan'da yaşayan yaklaşık 200 Türk vatandaşı arasındaki alıcılar tarafından yapılıyor olmalıdır¹³.

⁹<https://www.adb.org/publications/asian-development-outlook-2019-update> (Erişim Tarihi 25. 10. 2019) ayrıca, <https://www.ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/mogolistan/mogolistanin-buyumesi-2019-ve-2020de-daha-surdurulebilir-seviyelere-ulasacak> (Erişim Tarihi 25. 10. 2019)

¹⁰ <https://news.mn/en/788630/> (Erişim Tarihi 20. 10. 2019)

¹¹ Mongolian Statistical Information Service, http://1212.mn/stat.aspx?LIST_ID=976_L03 (Erişim Tarihi 25. 10. 2019)

¹² <http://www.turkmakinesanayi.com/kutuphane/ulke-raporlari>, bu raporun dışında bir diğer makale için bkz., https://www.ekodialog.com/Konular/Avrasya%20Ulkeleri/turkiye_mogolistan_ticaret.html (Erişim Tarihi 25. 10. 2019)

¹³ Opening Remarks By Ambassador Gökhan Turan, *Eurasia From The Perspective of Turkey And Mongolia, Proceedings of the International Conference Jointly Organized by the Center for Eurasian Studies (AVİM) and the Embassy of Mongolia in Turkey on 5 December 2018*, AVİM Conference Book No: 23, pp: 9-10.

Gelecek İçin Bazı Öneri ve Görüşler

İki ülkenin ticaret hacminin, çok düşük olduğunu tespit ettikten sonra Türkiye ve Moğolistan arasında ticari, ekonomik, sosyo-kültürel alanlarda neler yapılabileceği ile ilgili bazı görüşleri paylaşmak isteriz. Her şeyden önce, Türkiye'de Türkçe öğrenerek üniversite eğitimi almış veya Yüksek Lisans, Doktora çalışmalarını tamamlamış Moğol vatandaşlarının mutlak suretle Türk ve Moğol özel sektöründe istihdam edilmesi sağlanmalı ya da şirket kurmaları teşvik edilmeli, desteklenmelidir. Bu iyi eğitilmiş grup, Batılı devletlere ve şirketlere kaptırılmamalı, Moğolistan ve Türkiye'nin ortak menfaatleri göz önünde bulundurularak iş sahibi yapılmalıdır. Bu grubun büyük çoğunluğunun Rusça, Moğolca, Türkçe, İngilizce ve hatta Japonca konuşabildikleri düşünülürse, nasıl bir insan gücünden mahrum kaldığımız ortaya çıkacaktır. Ayrıca, iki ülke arasında oluşturulacak bir komisyon ile belirlenecek uzman adayları, Ankara Üniversitesi, ODTÜ, Boğaziçi gibi üniversitelerde yazılım, bir başka deyişle IT (Information Technologies) ve mimarlık alanında yetiştirilmelidir. Daha sonra, devlet destekli ve kontrolü altında ortak şirketlerin kurulması sağlanmalıdır. Bahsi geçen alanlarda kurulacak ortak firmalar ya da çalışma grupları, projelerini-çizimlerini birbirine göndererek daha kısa sürede tamamlayabileceklerdir. Aradaki saat farkı göz önüne alınırsa, Türkiye'de gece yarısı olduğunda Moğolistan'da güneşin doğmaya başladığı görülecektir. Bu tarz ortak çalışmaların halen Amerika Birleşik Devletleri ve İrlanda arasında uygulanmakta olduğunu da belirtmek gerekir.

Türkiye'de Moğolistan çalışmalarının, gayretli bir grup bilim insanının varlığına rağmen, oldukça zayıf olduğunu üzülen söylemek gerekir. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde, İstanbul Üniversitesinde muhakkak suretle lisansüstü eğitim (yüksek lisans ve doktora) verecek olan Moğolistan Araştırmaları Anabilim Dalları kurulmalı ve buralarda, Türkiye'de yetişmiş Moğol dili uzmanları tarafından klasik ve çağdaş Moğolca öğretilmelidir. Ülkemizde Moğolistan arkeolojisi, sanat tarihi çalışmaları da maalesef çok zayıftır. Oysa, Moğolistan'da bu dallarda yapılacak araştırma ve çalışmalar sadece Anadolu Türkleri için değil, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan gibi Türk Devletleri gibi Türkistan (Orta Asya) Devletleri ile İran, Irak, Suriye, Kafkasya, Rusya, Doğu Türkistan/Çin ve Balkan Türklerinin tarihleri, hatta

Mısır ve Hindistan için de önemlidir. Türk Tarih Kurumunun da Moğolistan'da yeni arkeolojik kazıları organize etmesi ve maddi olarak desteklemesi elzemdir. Özellikle, Karabalgasun (Ordu Balık) kazısı çok önemli olup, bu konu bile tek başına bir sempozyum konusudur.

Biz, Ankara Üniversitesi Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (APAM) (Asia-Pacific Research Center of Ankara University) olarak, Moğolistan'da bir saha araştırması (academic expedition) yapmayı çok arzu ediyoruz. Bunun rotasının kabaca Ulaan Bataar'dan doğuya doğru, bir başka deyişle Kherlen Nehri'ni (Kerülen ya da Herlen), takip edecek bir güzergah olmasını planlıyor, bu heyette tarihçi, arkeolog, sanat tarihçi, veteriner, jeolog, antropolog ve tıp doktorunun yer almasının yerinde olacağını düşünüyoruz. Bu konuda, Moğol meslektaşlarımızdan ve hükümetinden destek beklediğimizi arz etmek isteriz.

Bunun dışında, TİKA'nın desteğiyle Moğolistan'a giden ilk Türk bilim insanlarından, Sanat Tarihi Profesörü Z. Kenan Bilici'nin de belirttiği üzere, N. Ser Odjav'ın hazırladığı arkeolojik kazı raporlarının (1960'larda yaptığı Tonyukuk Anıtı kazısı) ve eski Türk tarihini ele alan çalışmalarının Türkçeye çevrilmesi önemlidir. Ayrıca, Lumir Jisl'in 1958 yılında yaptığı Kül Tigin (Kül-Tekin) kazısının, kazı raporunun (üç cilt olarak Moğolistan Tarih Enstitüsünde bulunmaktadır) Türkçeye aktarılması mühimdir¹⁴. Bunlara paralel olarak, Moğolistan'da bulunan Türk yazıtları ile Hun, Göktürk ve Uygur dönemi ile ilgili yayımlanmış olan tüm kazı raporlarının asıllarının veya kopyalarının temin edilerek uygun görülecek bir kütüphanede toplanması önem arz etmektedir.

Spor ve sanat alanında da işbirliğimizin daha ileriye götürülmesi gerekir. Okçuluk, atıcılık, güreş ve boks takımlarımızın karşılıklı olarak Moğolistan ve Türkiye'de kamp yapmaları sağlanmalıdır. Diğer yandan geleneksel ve çağdaş Moğol resimlerinin Türkiye'de sergilenmesi ve Türk eserlerinin de Moğolistan'da sergilenmesi önemlidir. Ayrıca, "Büyük Cengiz Han" başlıklı bir serginin de Türkiye'de düzenlenmesi çok önemlidir. Moğol balesi ile senfoni orkestrasının yanı sıra geleneksel Moğol

¹⁴ Lumir JISL, "Kül-Tegin Anıtında 1958'de Yapılan Arkeoloji Araştırmalarının Sonuçları", *Bellekten*, Cilt: XXVII - Sayı: 107, Ankara 1963, s. 387 - 410.

şarkılarını seslendiren grupların Türkiye'de gösteri ve konserler yapması ilgi çekici olacaktır. Bu şekilde tarafların entelektüel çevrelerinin birbirlerini daha yakından tanımaları sağlanmalıdır. Daha çok tüccarlar, işadamları ve işçiler düzeyinde birbirini tanıyan toplumlarımızın, sanat ve spor insanların, aydınlarının aracılığı ile buluşturulması en az politika veya ticaret kadar önemlidir.

Karşılıklı ticarete kapasiteyi artırmanın yanı sıra, ortak üretim ve ihracat imkanlarını araştırarak, birlikte yeni pazarlar yaratmalıyız. Moğolistan'ın zengin yer altı kaynakları halihazırda Rus, Çin, Japon, ABD vs gibi ülkeler tarafından değerlendirilmekte olup Türkiye maalesef bu bakımdan geride kalmıştır. Örneğin, Hindistan'ın yaklaşık 1 milyar dolarlık petrol rafinerisi yatırımı, bu noktada dikkat çekmektedir. Peki neler yapılabilir?

İki ülkenin desteği ile hava ulaşım hatları yakınında kurulacak olan büyük hayvancılık tesisleri ilgi çekici olabilir. Burada yapılacak et üretiminin yanı sıra, deri ve süt ürünleri işlenebilir. Yine devletin ulaştırma desteği ile bu ürünler, Türkiye'ye pazarlanabileceği gibi üçüncü ülkelere de ihraç edilebilir. Burada esas konu, entegre tesislerin yanına enerji santrallerinin kurularak, hayvanların dışkılarında elde edilecek metan gazının elektriğe dönüştürülmesi ve buralarda kurulacak büyük seralarda yetiştirilecek aromatik-tıbbi bitkilerin Japonya, Kore, Hindistan gibi aşı üreten, kozmetik sektörü gelişmiş ülkelere pazarlanmasıdır. Bu tür endemik bitkiler, Moğolistan'ın doğasında zaten mevcuttur. Ancak, iklim şartlarının zorluğu sebebiyle bu bitkilerin üretimi yapılmayıp, toplama yoluyla kullanıldığı bilinmektedir. Oysa, çok ucuz maliyetle üretilebilecek bu ürünler, yağı çıkarıldıktan sonra Türk ve Moğol Devlet kuruluşlarının denetiminde kurulacak firmalar tarafından pazarlanabilir. Bu verdiğimiz sadece basit bir örnek olup, kurulacak bir komisyon ile stratejik hedefler ve ülkeler belirlenerek maliyet hesabından sonra ortak hedeflere ortak şirketlerle yürümek mümkündür.

Türkiye'nin, Moğolistan'ın en önemli ticaret ortağı olması, Çin ve Rus pazarları arasında sıkışmış olan Moğolistan'a rahat nefes aldırarak, halklarımız arasındaki bağlar daha da güçlenecektir. Son olarak, dost iki ülkenin ilişkilerinin aratarak devam etmesini, kardeşliğimizin nice elli yıllara ulaşmasını temenni ederiz.